

Mütercim Rüşdü Paşa'nın el yazısı (İbnülemin, IV, 2202)

na izin verildi. Sultan Abdülaziz'in ölümüyle ilgili olarak kurulan Yıldız Mahkemesi'ne karar verildi. Ancak o sırada ağır hasta olduğundan İstanbul'a sevkî sakıncalı görülerek İzmir'e götürülüp orada üç gün süreyle sorgulandı ve ardından Manisa'ya getirildi. Mahkeme neticesinde herhangi bir ceza almadı. Nisan 1882'de Manisa'da vefat etti ve Hatuniye Camii bahçesine defnedildi.

Son derece dürüst, asla rüşvet kabul etmeyen, kanunları iyi bilen, zeki, ciddiyetten ayrılmayan ve güzel konuşan bir devlet adamıydı. Mâzul iken iyi bir tenkitçi olarak sivrilmişse de iktidara geçtiğinde pek önemli bir icraat gösterememiştir. Saray, ordu ve Bâbiâli arasında denge unsuru olup ilk başlarda saray-ordu grubunun taraftarı gibi görünmüşse de devlet adamları arasındaki gruplaşmalarda her tarafla iyi ilişkiler tesis ettiğinden çok defa ön planda olmuştur. Bu sebeple rakipleri tarafından zaman zaman İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenmesine rağmen her dönemde burada kalmayı başarmıştır. Temkinli kişiliği dolayısıyla Tanzimatçılar muhalefeti susturacak ve iş birliği sağlayacak birini aradıklarında onu iktidara getirirlerdi. Sonraları Reşid Paşa'ya muhalif olan Âfî ve Fuad paşalarla birlikte hareket etmiş olup reformlara taraftardı. Bununla beraber devletin kurtarılmasına imkân bulunmadığına ve çöküşün mukadder olduğuna inanırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevdet, *Ma'rûzât*, s. 10, 13-19, 21, 25-26, 51, 55, 213-214; a.mlf., *Tezâkir*, I-IV, tür.yer.; Lutfi, *Târih*, VII-XV, tür.yer.; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar, s.nşr. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, V, 1407; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), tür.yer.; Süleyman [Paşa], *Hiss-i İnkı-*

lâb yahud Sultan Aziz'in Hal'i ile Sultan Murad-ı Hâmis'in Cülüsü, İstanbul 1326, s. 61, 62, 64; A. D. Hordtmann, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar: Bir Osmanlı'dan Siyasi, Sosyal ve Biyografik Manzaralar* (trc. G. Habermann-Songu), İstanbul 1999, s. 36, 105, 181, 243-245; Mabeyinci Fahri Bey, *İbretnümâ* (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1989, tür.yer.; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri* (haz. Enver Koray), Ankara 1985, s. 157, 159-161; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, I, 101-148; IV, 2202; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Rüşdü Paşaların Tevkiplerine Ait Vesikalar*, Ankara 1946, tür.yer.; a.mlf., *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, Ankara 1967, tür.yer.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1947-62, VI, 162; VII, 342, 354; VIII, tür.yer.; Ali Fuat Türkoglu, *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1957, II, 16-18, 91, 96, 98, 101; Danişmend, *Kronoloji*², IV, tür.yer.; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1972, V, 3214-3216; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, ts. (Doğu-Batı Yayınları), s. 303-307, 311, 314, 323; Stanford J. Shaw – E. K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (trc. Mehmet Harmanlı), İstanbul 1983, II, 103-104, 195, 206-210, 220; R. H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform: 1856-1876* (trc. Osman Akinhay), İstanbul 1997, II, tür.yer.; İsmet Parmaksızoğlu, "Rüşdi Paşa, Mehmed, Mütercim", TA, XXVII, 475-476.

ABDULLAH SAYDAM

MÜTESELLİM

(مُتَسَلِّم)

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce vali ve mutasarrıflar adına vergi toplamakla görevli memur.

Sözlükte "teslim edilen şeyi alan, kabul eden" anlamındaki **mütesellim** kelimesi Osmanlılar'da çeşitli idarî görevliler için kullanılmıştır. Beylerbeyinin veya sancak beyinin vekili olarak onların sefere gittiklerinde veya görev bölgelerine gitmedikleri zamanlarda yerlerine bakan, vergileri toplayan görevlileri ifade eder. Bazan bunlara voyvoda da denmiştir. XVI. yüzyılın sonlarından Tanzimat dönemine kadar varlığını sürdüren mütesellimlik, Osmanlı taşra idaresinde önemli gelişmelere yol açan bir kurum niteliği kazanmış, özellikle âyan denen mahallî güçlerin sivrilmesinde bir basamak oluşturmuştur.

Mütesellim, sancağın devlet hazinesine ödemek zorunda olduğu para ile diğer gelirleri toplayıp zamanında göndermekle görevliydi ve beylerbeyi yahut sancak beyinin vekili durumunda bulunduğu için onların yetkilerine de sahipti. Bazan mütesellim de yerine birini vekil bırakırdı. Bazı durumlarda mutasarrıflara, dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarına da mütesellimlik verilirdi. Mütesellimin görev süresinin bir yıl ol-

ması kural olduğu halde buna hemen hemen hiç uyulmazdı. Bazan birkaç ay görevde kalanlar bulunduğu gibi yıllarca aynı sancağın mütesellimliğini yapanlara çok sık rastlanmaktaydı. Sancaklardaki mütesellimliklerin ekseriyetini özellikle XVIII. yüzyılda yerli hânedanlar ellerine geçirmişti. Yerli güçlü gruplara mensup olmayan mütesellimler bu yüzyıldan itibaren, ellerinde fazla kuvvet bulunmadığından görev bölgelerinde tutunamamaya başlamıştı. Bunlar devletin ve sancak beyinin gelirlerini toplayamıyorlardı. Ayrıca yerli hânedanlar halkı kıskırttığından dışarıdan tayin edilen mütesellimler vazife yapamıyordu. Bu yüzden mütesellim tayin edilecek kimsenin halkı ve sancağı koruyabilecek, vergileri toplayabilecek yetenekte ve güçte olmasına dikkat edilirdi.

Beylerbeyi ya da sancak beyinin tayin edeceği mütesellimin bir fermanla İstanbul'dan onaylanması şarttı. Bunun için mütesellim tayin edilecek şahıs kapı kethüdâsı vasıtası ile dilekçe gönderilerek İstanbul'a bildirilir ve bir ferman talebinde bulunulurdu. Daha sonra buyruldu ile mütesellim tayin edilen kişi sancak görevlilerine bildirilirdi. XVIII. yüzyıl boyunca önemli kısmı yerli hânedanlardan seçilen mütesellimlerin birçoğu resmî bir sığara sahip olmadığı gibi herhangi bir devlet hizmetinde de bulunmamıştı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında tanınmış ailelere mensup bazı mutasarrıflara da mütesellimlik verildiği görülmektedir. Meselâ Çapanoğlu Süleyman, Bozok ve Yeni İl mutasarrıfı, dergâh-ı muallâ kapıcıbaşılığı unvanlarını taşıyordu. Bunun dışında kendisine Kayseri, Çankırı, Ankara ve Sivas mütesellimlikleri verilmişti. Süleyman Bey bazı yerlere mütesellim vekili tayin ederek mütesellimlik görevini yerine getiriyordu. XVIII. yüzyılda mütesellimlik görevini ele geçirmek için yöredeki güçlü aileler bazan birbiriyle mücadele girişiyordu. Konya'da Gaffarzâdeler ile Mühürdarzâdeler, Ankara'da Nakkaşzâdeler ile Müderriszâdeler bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu yüzyılda yerli hânedan mensupları mütesellimlikleri uzun süre ellerinde tutabildikleri gibi uzaklaştırılmış olsalar da görevi yeniden ele geçirebilmekteydiler. XVIII. yüzyılda uzun süren savaşlar sebebiyle sancak beylerinin seferde bulunması ya da başka görevleri dolayısıyla sancaklarına gelememesi, sayıları çok artmış olan vezirlere pek çok sancağın arpalık olarak verilmesi, bunların da yerlerine mütesellim tayin ederek İstanbul'da oturmaları yüzünden mütesellim sayısı hızlı bir artış gösterdi. Böylece san-

MÜTESELLİM

caklarda kuvvetli ailelere mensup mütesellimlerle yöre nin önde gelenleri ve özellikle âyan arasında sık sık menfaat çatışmaları ortaya çıkıyordu. Her ne kadar mütesellimler yetki bakımından âyanlardan üstün idiyse de önemli işleri görmek te halk ile devlet arasında aracılık yapan âyanlar bu sırada büyük servetler ediniyorlardı. Bazı aileler zaman zaman mütesellimlik, zaman zaman da âyanlık görevini yürütmekteydiler. Bir kısım mütesellimler âyanlarla anlaşarak çeşitli suistimallere ve yolsuzluklara karışabiliyordu. Bu arada topladıkları vergiyi zimmetlerine geçirdikleri de olurdu.

Mütesellimlerin yolsuzluk ve baskılarıyla ilgili şikâyetler çoğalınca XIX. yüzyılda bunların tayininde değişiklikler yapıldı. Devlet idaresindeki merkezleşme çabalarının bir neticesi olarak mütesellimlerin özellik le İstanbul'dan ve dergâh-ı âlî kapıcıbaşıları ile diğer büyük rütbeli görevliler arasından seçilmesi esası getirildi. II. Mahmud döneminde sancakların büyük çoğunluğu Mukâtaat Hazinesi'ne bağlandığında Anadolu, Sivas, Maraş ve Adana eyaletleri de bu hazinece tayin edilen vali ve mutasarrıflar tarafından yönetiliyordu. Hamid-ili, Teke-ili, Hudâvendigâr, Eskişehir, Aydın, Niğde, Kastamonu, Karesi, Bolu, Viranşehir, Ankara, Çankırı, Saruhan, Beyşehir, Kırşehir, Çorum, İçel, Kocaeli sancakları bu hazineye bağlıydı ve bunların mütesellimleri de doğrudan doğruya hazinece tayin ediliyordu. Bu sancakların bir kısmı 1832'de Mansûre Hazinesi'ne nakledildiğinden mütesellimler de o hazinece görevlendirilmeye başlandı. Eyaletlerde redif askerî teşkilâtı kuruluncaya kadar mütesellimler asker toplayıp istenilen yere göndermekle yükümlü oldular. Mütesellimlerin büyük bir kısmı bu görevi yerine getirdiyse de bir kısmı bu konuda başarı gösteremedi. Diğer taraftan mutasarrıfların yerli unsurlardan mütesellim tayin etmesi XVIII. yüzyılda olduğu gibi bu yüzyılda da bazı yerlerde sürdü. 1839'da Tanzimat Fermanı ile devlette yeni bir düzenlemeye gidilirken mütesellimlik kurumu da ele alındı. Düzeltilmesi mümkün görülmediğinden kaldırılarak yerine sancakların yalnızca malî işleriyle uğraşmak ve eyalet defterdarlarına yardımcı olmak üzere muhassıllıklar teşkil edildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmil Kepeci, *Bursa Kütüğü*, Bursa Orhan Gazi Ktp., nr. 13307, I, vr. 325; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât* (nşr. Mehmed Gâlib Bey), İstanbul 1327, III, 80; H. A. R. Gibb – H. Bowen, *Islamic Society and the West*, London 1957, I, 198, 255, 257; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorlu*

ğunda Âyanlık, Ankara 1977, tür.yer.; a.m.f., XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara 1985, s. 11, 35; a.m.f., "XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi", *DTCFD*, XXVIII/3-4 (1977), s. 369-390; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 235; Talat Mümtaz Yaman, "Mütesellimlik Müessesesine Dair", *Türk Hukuk Tarhi Dergisi*, I, Ankara 1944, s. 75-105; Musa Çadircı, "II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu", *DTCFD*, XXVIII/3-4 (1977), s. 287-296.

YÜCEL ÖZKAYA

MÜTESEYYİD

(bk. SEYYİD).

MÜTEŞÂBİH

(المتشابه)

Mâna yönünden
birden fazla ihtimal taşıdığı için
anlaşılmasında güçlük bulunan
lafız veya ifade.

Teşâbüh masdarından türeyen **müteşâbih** kelimesi "benzeşen, ayırt edilmesi zor olacak şekilde birbirine benzeyen" demektir. Terim olarak mâna yönünden birden fazla ihtimal taşıdığından anlaşılmasında güçlük bulunan lafız veya sözü ifade eder. Müteşâbih âyette yer alan bir lafız konumuna göre başka âyetlerde farklı mânalara gelebilir, ancak her birinin kastedilebilir olması açısından anlamlar birbirine benzer, bundan dolayı hangi mânanın kastedildiği açıkça bilinemez. Müteşâbihin karşıtı olan **muhkem** ise "anlam yönünden başka bir ihtimal taşımayan açık mânalı nas" demektir.

Kur'ân-ı Kerim'de teşâbüh masdarından türemiş kelimeler dokuz âyette yer almakta olup bunların altısı terim anlamıyla ilgili değildir. Üç âyetten ikisi literatürde "müteşâbihat âyeti" diye anılan, Kur'ân âyetlerini muhkem ve müteşâbih gruplarına ayıran Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetinde, diğeri de "sözün en güzeli" olan Kur'ân'ı "müteşâbih kitap" şeklinde niteleyen Zümer sûresinin 23. âyetinde geçmektedir. Müteşâbih konusu incelenirken üzerinde durulan muhkem kavramı dört âyette yer almaktadır. Bir âyette peygamberlerin tebliğine şeytanın kendi fikirlerini karıştırmak istediği, fakat Allah'ın bunları izâle edip âyetlerini sağlamlaştırdığı açıklanmakta (el-Hac 22/52), bir diğ erinde "muhkem bir sûre" ifadesi geçmektedir (Muhammed 47/20). Hûd sûresinde (11/1) Kur'ân âyetlerinin muhkem kılındığı belirtildikten sonra bunların iyice açıklandığı bildirilmiş, mü-

teşâbih âyetinin yer aldığı Âl-i İmrân sûresinde ise önce muhkem, ardından müteşâbih âyetler söz konusu edilmiştir.

Âlimlerin büyük çoğunluğu birincisinde Kur'an'ın bütünü için muhkem, ikincisinde müteşâbih ifadesi kullanılan Hûd ve Zümer sûrelerindeki nitelemelerin zıt değil yakın anlamlı olduğu görüşündedir. Bu bakış açısına göre Kur'an'ın bütünüyle muhkem olması Allah'tan gelmiş bir kelâm vasfı taşıması, lafız ve mânalarının erişilmez bir üstünlüğe sahip bulunması, başka hiçbir mesajın onun etkinliğini ortadan kaldırmamasının düşünülmemesi biçiminde anlaşmıştır. Kur'an'ın bütünüyle müteşâbih olması da doğruluk, sağlamlık, çelişkiden arınmışlık, lafız ve muhteva bakımından erişilmez üstünlük, insanlığın mutluluğuna rehberlik ve Hz. Peygamber'in nübüvetini temellendirme açısından âyetlerinin uyumlu oluşu şeklinde yorumlanmıştır (Kâdî Abdülcebbar, s. 20-21; Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdîs*, s. 230-231; Takıyyüddin İbn Teymiyye, s. 82). İslâm âlimleri ilgili âyetlerde geçen bu anlamdaki müteşâbihlere "müteşâbih-i âm", muhkemlere de "muhkem-i âm" adını vermiş, Âl-i İmrân sûresinde söz konusu edilenlere ise "müteşâbih-i hâs" ve "muhkem-i hâs" demişlerdir (İbnü'l-Vezîr, s. 89-90).

Kelâm ve tefsir ilimlerinin önemli birer terimi haline gelen müteşâbih ve muhkemin geçtiği Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetinde belirtildiğine göre Kur'an âyetlerinin bir grubu kitabın esasını teşkil eden muhkemler, diğerleri de müteşâbihlerdir. Kalplerinde doğruluktan sapma eğilimi bulunanlar fitne çıkarmak ve te'vile sapsamak arzusuyla kitabın müteşâbihlerine uyarlar, halbuki müteşâbihlerin te'vilini sadece Allah bilir. Burada Kur'an'ın esasını muhkem âyetlerin teşkil ettiğine ve müteşâbihlerin bunların ışığı altında anlaşılması gerektiğine işaret edilmiş, ayrıca müteşâbih âyetlerin te'vil edilmeye elverişli bulunmasına mukabil muhkemlerin buna elverişli olmadığına dikkat çekilmiştir. Müfessirlerin âyetin nüzül sebebi hakkında naklettiği rivayetlerin birinde belirtildiğine göre Necranlı bir grup hristiyan Resûl-i Ekrem'e gelmiş, onunla Hz. İsa hakkında tartışarak şöyle demiştir: "Sen İsa'nın Allah'ın ruhu ve kelimesi olduğunu söylemiyor musun?" Peygamber de "evet" deyince onlar bunu Hz. İsa'nın Allah'tan doğmuş bir ruh olduğu biçiminde te'vil etmiş ve İncil'de mecazen "baba" (eb) diye nitelenen Allah'ı gerçek anlamda İsa'nın babası olarak yorumladıkları gibi Nisâ sûre-